

Andrzej J. Noras
(Katowice)

PROBLEM SYSTEMU*

THE PROBLEM OF A SYSTEM

Abstract

Problem with understanding the system is subject to analysis, with particular emphasis on position presented by Franz Kröner. The article is an attempt to show that Kröner's work is in line with started in the beginning of 20th century tradition of critical thinking towards philosophical system.

Key words: Franz Kröner, Wilhelm Dilthey, system

Słowa kluczowe: Franz Kröner, Wilhelm Dilthey, system

W latach 1907–1908 Max Frischeisen-Köhler (1878–1923) publikuje na łamach czasopisma „Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik” dwuczęściowy artykuł poświęcony zagadnieniu anarchii systemów filozoficznych¹, który następnie zostaje włączony do książki *Moderne Philosophie*, jako *Wprowadzenie*². Tekst stanowi jedno z pierwszych krytycznych odniesień do problemu systemu filozoficznego, co zresztą nie dziwi również z tego powodu, że autor pozostaje pod wpływem myśli Wilhelma Diltheya. Widać to wyraźnie,

* Artykuł jest próbą kontynuacji rozważań zawartych w mojej książce poświęconej temu zagadnieniu. Zob. A.J. Noras: *Rozumienie systemu w filozofii pokantowskiej*. Katowice 2016.

¹ M. Frischeisen-Köhler: *Die historische Anarchie der philosophischen Systeme und das Problem der Philosophie als Wissenschaft*. „Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik” 1907, Bd. 131, S. 64–84 oraz 1908, Bd. 132, S. 4–27.

² M. Frischeisen-Köhler: *Einleitung (Die historische Anarchie der philosophischen Systeme und das Ideal einer wissenschaftlichen Philosophie)*. In: *Moderne Philosophie. Ein Lesebuch zur Einführung in ihre Standpunkte und Probleme*. Hrsg. von M. Frischeisen-Köhler. Stuttgart 1907, s. 3–48.

kiedy pisze: „Historia myślenia filozoficznego nie ukazuje żadnego związku, żadnej kontynuacji, żadnego postępu. Panuje chaos mniemań, anarchia poglądów i teorii, spośród których żadna nie jest możliwa do udowodnienia, a przecież każda występuje z takim samym roszczeniem do powszechnej ważności”³. Chronologia tekstów poświęconych zagadnieniu systemu, choć z konieczności ograniczona do najważniejszych pozycji, jest tu zresztą bardzo zawiła, ale w istocie rzeczy odnosi się do tekstów późniejszych. Dopiero – z perspektywy Frischeisena-Köhlera – w roku 1924 Karl Groos (1861–1946), publikuje książkę *Der Aufbau der Systeme*⁴. Książka ukazuje się z datą 1924, ale *Przedmowa* do niej sygnowana jest datą „jesień 1923”. Dzieło stanowi próbę zrozumienia dziejów filozofii w świetle systemów filozoficznych. Z kolei w roku 1929 Franz Kröner (1889–1958), uczeń Roberta Reiningera (1869–1958), wydaje książkę zatytułowaną *Die Anarchie der philosophischen Systeme*⁵, a wśród tych, którym dziękuje są zarówno Karl Groos, jak i Heinrich Gomperz (1873–1942). W literaturze angielskojęzycznej warto wskazać na książkę, której autorem jest Wilmon Henry Sheldon (1875–1980), opublikowaną już w roku 1918 i w tym sensie będącą najwcześniejszym dziełem podejmującym ten temat, a mianowicie na dzieło *Strife of Systems and productive Duality*⁶. I wreszcie w czasach zdecydowanie nam bliższych, bo w roku 1985, inny amerykański filozof pochodzenia niemieckiego, Nicholas Rescher (ur. 1928) wydaje dzieło zatytułowane *The Strife of Systems*⁷. Książka dedykowana jest Lorenzowi Brunonowi Puntelowi (ur. 1935), innemu niemieckiemu filozofowi, przyjacielowi autora.

Elementem łączącym wymienione teksty jest próba zrozumienia filozofii w świetle systemu, co implikuje pytanie o jego konieczność. Pytanie o to, czy filozofia rzeczywiście musi przybrać postać systemu, pojawiało się już w dziejach myśli filozoficznej, a jednym z myślicieli podejmujących ten problem jest Nicolai Hartmann, autor rozróżnienia między filozofią systemową a filozofią systematyczną. Hartmann jest oczywiście rzecznikiem filozofii systematycznej, ale dodać należy, jego sprzeciwu nie budzi system jako taki, a jedynie próba zbudowania systemu za wszelką cenę. Z kolei konieczność ujęcia myśli w system podkreśla Stephan Nachtsheim, który analizując myśl Emila Laska, wybitnego neo-

³ Tamże, s. 4–5.

⁴ K. Groos: *Der Aufbau der Systeme. Eine formale Einführung in die Philosophie*. Leipzig 1924.

⁵ F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme*. Leipzig 1929. Nachdruck – Graz 1970.

⁶ W. H. Sheldon: *Strife of Systems and productive Duality. An Essay in Philosophy*. Cambridge 1918.

⁷ N. Rescher: *The Strife of Systems. An Essay on the Grounds and Implications of Philosophical Diversity*. Pittsburgh 1985.

kantysty reprezentującego szkołę badeńską, pisze: „Natomiast naukowe filozofowanie musi dążyć do obejmującego wszystko systemu, do jedności struktury teoretycznej, która obejmuje całość filozoficznych prawd jednostkowych, i w odniesieniu do każdego z tych szczegółów może i musi jednoznacznie określić jego miejsce i jego stosunek do wszystkich pozostałych elementów. Filozofia naukowa musi dążyć do sprowadzenia wiedzy filozoficznej w jej całości do w najwyższym stopniu możliwej systematycznej jedności”⁸. W świetle analizy Nachtsheima ujawnia się zatem wyraźnie, że problem systemu nie polega na odpowiedzi na pytanie o „że” systemu, tylko o jego „jak”.

Frischeisen-Köhler zadaje pytanie, czy na początku dwudziestego wieku filozofia wkroczyła na „[...] pewną drogę ogólnego postępu”?⁹. I w zasadzie autor nie musi odpowiadać, ponieważ każdy bez trudu odpowie sobie sam, że tak się nie stało. On sam wskazuje Wilhelma Diltheya jako tego, który mówi o zasadzie wielostronności pisząc: „Dilthey zasadę, która określa wzajemny stosunek wielkich filozoficznych myślicieli, nazywa zasadą wielostronności, która określa w systemie zawarte konsekwencje”¹⁰. Termin wielostronność – *Mehrseitigkeit* – pojawia się w tekście Diltheya *Der entwicklungsgeschichtliche Pantheismus nach seinem geschichtlichen Zusammenhang mit den älteren pantheistischen Systemen*, opublikowanym po raz pierwszy na łamach „Archiv für Geschichte der Philosophie”¹¹. Dilthey pisze tam w odniesieniu do Spinozy: „W kwestii stosunku jednego myśliciela do drugiego można ustanowić zasadę, którą można określić zasadą wielostronności zawartych w systemie konsekwencji”¹². Natomiast w tekście z roku 1907 zatytułowanym *O istocie filozofii* Dilthey wiąże światopogląd z akcentowaną wielostronnością: „Ostatnim słowem ducha nie jest względność każdego światopoglądu, w którym się on wyraził, lecz jest nim jego suwerenność w stosunku do każdego z nich, przy jednoczesnej świadomości faktu, iż różne odmiany postaw umysłowych mają do czynienia z jedną i tą samą rzeczywisto-

⁸ S. Nachtsheim: *Emil Lask's Grundlehre*. Tübingen 1992, s. 46.

⁹ M. Frischeisen-Köhler: *Einleitung...*, s. 14.

¹⁰ Tamże, s. 31.

¹¹ W. Dilthey: *Der entwicklungsgeschichtliche Pantheismus nach seinem geschichtlichen Zusammenhang mit den älteren pantheistischen Systemen*. „Archiv für Geschichte der Philosophie” 1900, Bd. 13, s. 307–360 oraz 445–482. Przedrukowane w: Tenże: *Gesammelte Schriften*. Bd. 2: *Weltanschauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation. Abhandlungen zur Geschichte der Philosophie und Religion*. 2. Aufl. Leipzig–Berlin 1921, s. 312–390 (cytowane według tego wydania).

¹² „Man kann in bezug auf das Verhältnis eines großen Denkers zum anderen ein Prinzip aufstellen, das als das der *Mehrseitigkeit* der in einem System enthaltenen Konsequenzen bezeichnet werden mag”. W. Dilthey: *Der entwicklungsgeschichtliche Pantheismus...*, s. 356.

ścią świata”¹³. Niestety w tym skądinąd bardzo dobrym tłumaczeniu gubi się kluczowy dla rozważań termin „Mehrseitigkeit”. Można odnieść wrażenie, jakoby zagubiła się część zdania, która brzmi: „[...] a trwałe typy światopoglądu są wyrazem wielostronności świata”¹⁴. Wreszcie w roku 1911 publikuje Dilthey tekst *Das geschichtliche Bewusstsein und die Weltanschauungen*¹⁵, którego ostatni, piąty rozdział traktuje o przywoływanej tu wielostronności: *Auflösung des Widerstreites zwischen jeder Form von Lebens- und Weltanschauung und dem geschichtlichen Bewußtsein*¹⁶. Czytamy tam między innymi: „Życie jest wielostronnością, przejściem do realnych przeciwieństw, sporem sił”¹⁷. Nie wolno zresztą, analizując filozofię Diltheya, zapominać o tym, że – jak każdy myśliciel tamtych czasów i rzecz można w każdej epoce – zмагаć się on musi nie tylko z przeciwnościami dotyczącymi samej filozofii, ale też tymi myślicielami, którzy podobnie jak on na różne sposoby próbują im zaradzić¹⁸. Filozofia bowiem w dużej mierze powstaje w dyskusji, jaką myśliciel toczy ze swymi współczesnymi.

Idea systemu nawiązuje do filozofii Kanta, aczkolwiek myślicielem, który jako pierwszy podjął temat jest Johann Heinrich Lambert (1728–1777)¹⁹. Kant w *Krytyce czystego rozumu* pisze: „Zdaje się, że systemy – jak robaki – zostały wytworzone przez pewnego rodzaju *generatio aequivoca* z samego tylko spływu nagromadzonych pojęć. Początkowo zniekształcone [stają się] z biegiem czasu zupełnie, choć wszystkie w ogóle miały swój schemat za pierwotną zaródź w jedynie rozwijającym się rozumie. Dlatego to nie tylko każdy [system] z osobna jest uczłonowany według pewnej idei, lecz nadto wszystkie razem są jako nowego rodzaju człony jednej całości celowo powiązane z sobą w systemie poznania ludzkiego i umożliwiają architektonikę wszelkiej wiedzy ludzkiej. W chwili

¹³ W. Dilthey: *O istocie filozofii*. W: Tenże: *O istocie filozofii i inne pisma*. Przeł. E. Paczkowska-Łagowska. Warszawa 1987, s. 98.

¹⁴ „Nicht die Relativität jeder Weltanschauung ist das letzte Wort des Geistes, der sie alle durchlaufen hat, sondern die Souveränität des Geistes gegenüber einer jeden einzelnen von ihnen und zugleich das positive Bewusstsein davon, wie in den verschiedenen Verhaltensweisen des Geistes die Eine Realität der Welt für uns da ist, und die dauernden Typen der Weltanschauung sind der Ausdruck der Mehrseitigkeit der Welt”. W. Dilthey: *Gesammelte Schriften*. Bd. 5: *Die geistige Welt. Einführung in die Philosophie des Lebens*. Hrsg. von G. Misch. 8. Aufl. Stuttgart-Göttingen 1990, s. 406.

¹⁵ W. Dilthey: *Das geschichtliche Bewusstsein und die Weltanschauungen*. In: Idem: *Gesammelte Schriften*. Bd. 8: *Weltanschauungslehre. Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie*. Hrsg. von B. Groethuysen. Leipzig-Berlin 1931, s. 1–71.

¹⁶ Tamże, s. 68–71.

¹⁷ Tamże, s. 69.

¹⁸ Zob. J. Stenzel: *Dilthey und die deutsche Philosophie der Gegenwart*. Berlin 1934.

¹⁹ Zob. A. Nuzzo: *System*. Bielefeld 2003, s. 11.

obecnej, gdy już tak wiele materiału zostało nagromadzone lub może być zebrane z zapadłych ruin starych budowli, architektonika ta byłaby nie tylko możliwa, lecz nawet nie tak trudna [do zbudowania]²⁰. Słusznie zatem wiąże się ideę systemu z filozofią Kanta oraz wysiłkami tych, którzy doktrynę myśliciela z Królewca biorą za punkt wyjścia²¹. Sprawa jednak komplikuje się dalej, ponieważ Angelica Nuzzo charakteryzując problem zwraca uwagę na Johanna Gottlieba Fichtego²², natomiast z dzisiejszej perspektywy sytuacja jest o tyle złożona, że w *Przedmowie do Fenomenologii ducha* Hegel wiąże prawdę z ideą systemu, kiedy stwierdza: „Prawdziwą postacią istnienia prawdy może być tylko jej naukowy system”²³. Naturalną więc sprawą jest, że Kurt Sternberg wiąże pojęcie systemu z krytycyzmem rozumianym w duchu Kanta i neokantystów i pisze: „Krytycyzm może rozwiązać problem filozofii jako nauki tylko w ten sposób, że nie trzyma się całości nauk, lecz systemu nauki”²⁴.

Idea systemu budzi wiele kontrowersji dotyczących tego, dlaczego filozofia musi przyjąć postać systemu oraz tego, jak system filozofii winien być zbudowany. Kiedy więc Karl Groos podejmuje problem systemu, charakteryzuje go w następujący sposób: „Tak jak na przykład w dziełach architektury można wyróżnić i porównać różnorodne formy budowlane, żeby uzyskać jednolity obraz dotyczący różnorodnych możliwości konstrukcji, tak też chodzi tutaj o to, aby charakterystyczne (*stilbildenden*) czynniki przedstawić w myślowej strukturze »idealnych przedmiotów«, które określa się jako systemy filozoficz-

²⁰ I. Kant: *Krytyka czystego rozumu*. T. 2. Przeł. R. Ingarden. Warszawa 1957, s. 580 (B 863). W oryginale czytamy: „Die Systeme scheinen, wie Gewürme, durch eine generatio aequivoca, aus dem bloßen Zusammenfluß von aufgesammelten Begriffen, anfangs verstümmelt, mit der Zeit vollständig, gebildet worden zu sein, ob sie gleich alle insgesamt ihr Schema, als den ursprünglichen Keim, in der sich bloß auswickelnden Vernunft hatten, und darum, nicht allein ein jedes für sich nach einer Idee gegliedert, sondern noch dazu alle untereinander in einem System menschlicher Erkenntnis wiederum als Glieder eines Ganzen zweckmäßig vereinigt sind, und eine Architektonik alles menschlichen Wissens erlauben, die jetziger Zeit, da schon so viel Stoff gesammelt ist, oder aus Ruinen eingefallener alter Gebäude genommen werden kann, nicht allein möglich, sondern nicht einmal sogar schwer sein würde”. I. Kant: *Gesammelte Schriften*. Bd. 3: *Kritik der reinen Vernunft. Zweite Auflage 1787*. Berlin 1911, s. 540.

²¹ Zob. na ten temat A.J. Noras: *Rozumienie systemu w filozofii pokantowskiej...*, s. 9–64.

²² Zob. A. Nuzzo: *System...*, s. 6.

²³ G.W.F. Hegel: *Fenomenologia ducha*. T. 1. Przeł. A. Landman. Warszawa 1963, s. 11. W oryginale czytamy: „Die wahre Gestalt, in welcher die Wahrheit existiert, kann allein das wissenschaftliche System derselben sein”. Tenze: *Werke in 20 Bänden*. Bd. 3: *Phänomenologie des Geistes*. Hrsg. von E. Moldenhauer, K.M. Michel. 2. Aufl. Frankfurt am Main 1989, s. 14.

²⁴ „Der Kritizismus kann das Problem der Philosophie nur dadurch lösen, daß er sich nicht an das Ganze der Wissenschaften, sondern an das System der Wissenschaft.” K. Sternberg: *Einführung in die Philosophie vom Standpunkt des Kritizismus*. Leipzig 1919, s. 56–57.

ne”²⁵. Z perspektywy odwołującego się do Groosa Krönera sprawa przedstawia się jeszcze inaczej, ponieważ Groos nie tyle odnosi się krytycznie do problemu systemu, ile raczej próbuje uporządkować istniejącą ich wielość. „Karl Groos – zauważa Kröner – skierował uwagę na to, że pewne typy rozwiązań się powtarzają”²⁶. Natomiast termin „anarchia” nie tylko nie pojawia się w rozważaniach Groosa, ile nawet nie może się pojawić, ponieważ jego celem jest jedynie uporządkowanie istniejących systemów²⁷, a nie ich ocena, a tym bardziej krytyka. Co więcej, wydaje się, że stanowisko Krönera jest całkowitym zaprzeczeniem punktu wyjścia Groosa.

„Właściwy skandal filozofii polega po prostu i jedynie na anarchii systemów filozoficznych: na niemożliwej do zredukowania wielości i rażącej sprzeczności między sobą poglądów filozoficznych”²⁸. Podkreśla Kröner, że wielość systemów, jaka występuje w filozofii, jest niemożliwa do zredukowania (*in der un-reduzierbaren Vielheit*), podczas gdy Groos próbuje ową wielość zredukować do trzech zasadniczych typów systemów, którymi są: systemy radykalne, pośrednie i monistyczne. Jednocześnie podkreśla Groos to, co powoduje, że jego nastawienie jest odmienne niż to, które później prezentuje Kröner. Groos stwierdza: „Spośród charakterystycznych (*stilbildenden*) motywów przy budowie systemów szczególne znaczenie zdaje mi się mieć więc praca z przeciwnostwami, a później znowu potrzeba, aby takie przeciwnostwa jakoś przeczycić”²⁹. Kröner tymczasem uważa, że sprzeczności, przeciwności istniejących między systemami nie da się przeczycić i odwołuje się do Frischeisena-Köhlera, Diltheya i Ernsta Troeltscha. Wydaje się, że kluczowe jest tu stanowisko Diltheya, do którego następnie nawiązują Frischeisen-Köhler i Troeltsch. Dilthey odnosząc się do problemu wskazuje na Hegła i pisze: „Metoda Hegła zakłada w gruncie rzeczy niemożliwość uchwycenia życia za pomocą pojęcia”³⁰. W tym sensie Kröner idzie drogą wyznaczoną przez Diltheya niż tą, którą kreśli Groos, a jednocześnie swoje stanowisko postrzega jako bardziej radykalne i podkreśla, że w rezultacie analiz może się pojawić możliwość „[...] aby za sprawą rewolucji doprowadzić do zniknięcia fenomenu anar-

²⁵ K. Groos: *Der Aufbau der Systeme...*, s. VII.

²⁶ F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme...*, s. 174.

²⁷ Zob. A.J. Noras: *Niedocenieni myśliciele – zapomniane historie filozofii*. W druku.

²⁸ F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme...*, s. 1.

²⁹ K. Groos: *Der Aufbau der Systeme...*, s. XI.

³⁰ W. Dilthey: *Das geschichtliche Bewusstsein und die Weltanschauungen*. In: Tenże: *Gesammelte Schriften*. Bd. 8: *Weltanschauungslehre. Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie*. Hrsg. von B. Groethuysen. Leipzig–Berlin 1931, s. 69.

chii systemów, którym nie można było sterować przy założeniu możliwości absolutnej filozofii, a w jego miejsce ustanowić konieczny rzeczowy związek, wielowymiarowy porządek stopni, a jednocześnie z filozofii w ogóle zdjąć odium bezwocności, które przyłgnęło do niej za sprawą niewłaściwego porównania z naukami szczegółowymi³¹. Warto przywołać wspomnianego już Jaspersa, akcentującego fakt odmienności filozofii od nauki: „Dla wyznawcy nauki najgorsze jest to, że filozofia nie dochodzi do jakichś powszechnie wiążących wyników, które można by poznać, a tym samym osiąść”³².

Założeniem poczynionym przez Krönera jest uznanie, że nie powiodły się podejmowane próby wykazania naukowego charakteru filozofii. „Wprawdzie od Kartezjusza i Kanta do Husserla poczyniono wiele prób, uczynienia z filozofii nauki ścisłej. Jednakże wszystkie się nie powiodły!”³³. Takie założenie jest rezultatem uznania wyjątkowości filozofii, co naturalnie nie jest niczym nowym, gdyż ze współczesnych takie założenie czyni przecież Karl Jaspers. Ten jednak zakłada, że z jednej strony filozofia jest nauka, z drugiej – jest czymś więcej niż nauka. Z kolei założenie, że filozofia jest nauką wymaga uświadomienia sobie trudności z przeprowadzeniem dowodu, które dotyczą wspomnianych przez Krönera myślicieli (Kartezjusz, Kant i Husserl – by wymienić tylko tych najważniejszych w czasach nowożytnych). Autor ma jednak tego pełną świadomość i stwierdza: „Jeśli wszystkie próby ugruntowania filozofii jako nauki spełzły na niczym, żadnego z nich nie można było przeforsować, żaden nie mógł sobie zjednać uniwersalnego uznania, jeśli dotychczas wszystkie systemy wcześniej czy później podpadają historyzacji, to dlaczego musi więc leżeć w tym dowód bezprzedmiotowości całej filozofii?”³⁴. innymi słowy, z faktu, że filozofia nie może sobie poradzić z dowodem swojej naukowości nie wynika jej nienaukowość. Istotnym elementem jest tutaj, zdaniem Krönera, historyczność filozofii, która każe ponownie odwołać się do Diltheya.

Rozwiązywanie Krönera polegać ma na sprowadzeniu wszystkich systemów do jednego systemu w ramach nauki, którą określa mianem systematologii. „Jeśli więc – pisze autor – badanie systematologiczne chce niejako położyć »torpedę

³¹ F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme...*, s. 4.

³² K. Jaspers: *Wprowadzenie do filozofii. Dwanaście odczytów radiowych*. Przeł. A. Wołkowicz. Wrocław 1995, s. 5. W oryginale czytamy: „Für einen wissenschaftsgläubigen Menschen ist das Schlimmste, daß die Philosophie gar keine allgemeingültigen Ergebnisse hat, etwas, das man wissen und damit besitzen kann”. K. Jaspers: *Einführung in die Philosophie. Zwölf Radiovorträge*. 28. Aufl. München–Zürich 1989, s. 9.

³³ F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme...*, s. 2.

³⁴ Tamże, s. 3.

pod arche« absolutnego systemu, to dzieje się to nie z negatywnym zamiarem, aby tylko zrelatywizować i zburzyć, ale z najwyższą pozytywną myślą, żeby tam, gdzie przedtem wydawał się panować chaos i bezsensowność, i gdzie leżą gruzy minionej świetności, wykazać rozum i porządek, i pokazać, jak wszystkie kamienie mogą zostać użyte do budowy nowej świątyni³⁵. Użycie „wszystkich kamieni do budowy nowej świątyni” zdaje się mieć jednak swoją cenę, a cenę tę stanowi wspólny mianownik, jaki należy w tym wypadku znaleźć. Pytanie bowiem, czy da się go znaleźć bez uszczerbku dla określonego systemu, czy też wtłoczenie danego systemu w ogólny schemat nie pociąga za sobą rezygnacji z pełnej prezentacji owego systemu. Sytuacja jest analogiczna do tej, jaką ujawnia filozofia pokantowska, która wprawdzie odnosi się do Kanta, ale czyni to z zamiarem odstąpienia od tego, co stanowi istotę myśli filozofa z Królewca, a mianowicie od krytycznego charakteru filozofii. Nicolai Hartmann odnosi się w pierwszym rzędzie do Karla Leonarda Reinholda, w odniesieniu do którego zauważa: „Reinhold jako pierwszy występuje z pretensją przeformułowania »krytyki« w system³⁶. Przeformułowanie to następuje kosztem krytycyzmu, który się tu gubi, a filozofia bezpośrednich następców jest – paradoksalnie rzecz ujmując – zwrotem od krytycyzmu do przedkantowskiego dogmatyzmu. Kröner ma świadomość przedstawionych tu trudności, kiedy w odniesieniu do swego projektu zauważa: „Naturalnie w odniesieniu do takiego przedsięwzięcia nie może się obyć bez przemocy³⁷”.

Kröner – jak podkreśla jego uczeń Georg Jánoska (1924–1990) – nie chce, aby systematologia zmieniła filozofowanie³⁸. W tym celu można przywołać kilka fragmentów książki. „Systematologia chce usprawiedliwić to, co istniejące, nie chce wprowadzać nowej rewolucji³⁹. W innym miejscu pisze: „Systematologia nie jest więc sama systemem, który ze swej strony miałby »całość«, której wszyscy bezskutecznie poszukują i ze stanowiska której transcendentno-krytycznie oceniałaby inne filozofie, ani nie jest ona »filozofią wstępną«, jako rodzaj prolegomena do wszelkiej możliwej filozofii, ani »ponad-filozofią«, która na podsta-

³⁵ Tamże, s. 4–5.

³⁶ N. Hartmann: *Die Philosophie des deutschen Idealismus*. 3. Aufl. Berlin–New York 1974, s. 10. Na ten temat zob. szerzej A.J. Noras: *Kant i Hegel w sporach filozoficznych osiemnastego i dziewiętnastego wieku*. Katowice 2007, s. 41–53.

³⁷ F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme...*, s. 5.

³⁸ Zob. G. Jánoska: *Über die Systematologie*. W: F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme...*, s. 351.

³⁹ „Die Systematologie will ein schon Bestehendes rechtfertigen, nicht eine neue Revolution einleiten”. Ibidem, s. 66.

wie »niepowodzenia« wszelkich możliwych filozofii wyciągałaby jakiegokolwiek wnioski o »rzeczywistości«, »wieloznaczności świata« i tak dalej»⁴⁰.

Kröner jest przekonany, że proces poszukiwania elementów wspólnych musi się wiązać z ofiarami i notuje: „Takiej wojny wszystkich ze wszystkimi można uniknąć tylko wtedy, gdy dzięki rewolucji w sposobie myślenia – która nie może uniknąć rozlewu krwi – zostaną obalone wszystkie absolutne królestwa: ale nie na korzyść jednego, rządzonego przez absolutnego władcę imperium, lecz [...] na korzyść nieustannie się zmieniającej »struktury« państw, która – jak się okaże – charakteryzuje się paradoksem by tak rzec bycia organizmem organizmów: istotnym, wielowymiarowym związkiem »niesamodzielnych samodzielności« (to znaczy poszczególnych systemów)”⁴¹. Dla Krönera oznacza to rezygnację systemów filozoficznych z absolutnej ważności, zarazem jednak wiąże się ściśle z określonym rozumieniem filozofii. „Nawet jeśli filozofia – pisze autor – nie może się równać z jednostkowymi naukami ścisłymi, na przykład z matematyką, to przecież musi się prezentować w ścisłej, systematycznej formie”⁴². To oczywiście jeden z wymogów stawianych filozofii klasycznej, ale niewątpliwie autor nie dopuszcza innej filozofii, a psychologizm postrzega jako „intermezzo między śmiercią przestarzałej postaci filozofii a nadejściem nowej”⁴³. Wreszcie odwołuje się Kröner do Friescheisena-Köhlera, który pisze: „Przynajmniej zasadnicza niemożność powszechnie ważnej filozofii nie została nigdy udowodniona w sposób powszechnie ważny. Nie można nawet zagwarantować niemożliwości metafizyki jako nauki”⁴⁴. Z tego zdania wynika też program badawczy systematologii,

⁴⁰ „Die Systematologie ist also weder selbst ein System, das seinerseits das »Ganze« im Besitze hätte, das die anderen vergeblich suchen und von welchem aus sie die anderen Philosophien transeunt-kritisch beurteilt, noch ist sie »Vorphilosophie«, als eine Art Prolegomenon zu jeder möglichen Philosophie, noch »Überphilosophie«, die aus dem »Versagen« aller möglichen Philosophien irgendwelche Schlüsse auf die »Wirklichkeit«, die »Mehrdeutigkeit der Welt« usw. zöge”. Ibidem, s. 279.

⁴¹ „Ein solcher Krieg aller gegen alle kann nur vermieden werden, wenn in einer Revolution der Denkart, die ohne Blutvergießen nicht abgehen wird, alle diese absoluten Königreiche gestürzt werden: aber nicht zugunsten eines einzigen, von einem absoluten Herrscher regierten Weltreiches, sondern [...] zugunsten eines sich fortwährend verändernden »Gefüges« von Staaten, welches – wie sich zeigen wird – das Paradoxe an sich hätte, sozusagen ein Organismus von Organismen zu sein: ein wesentlicher, polydimensionaler Zusammenhang »unselbständiger Selbständiger« (d. h. der einzelnen Systeme)”. Ibidem. Zwrot „Revolution der Denkart” pochodzi od Kanta, który użył go w *Przedmowie do drugiego wydania Krytyki czystego rozumu*. Zob. I. Kant: *Krytyka czystego rozumu*. T. 1. Tłum. R. Ingarden. Warszawa 1957, s. 24 (B XI).

⁴² F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme...*, s. 6.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ „Wenigstens ist die prinzipielle Unmöglichkeit einer allgemeingültigen Philosophie noch niemals allgemeingültig erwiesen worden. Nicht einmal die Unmöglichkeit der Metaphysik als Wissenschaft kann als gesichert werden”. M. Friescheisen-Köhler: *Einleitung (Die historische*

która musi rozpocząć od pytania, „czy pojęcie absolutnego systemu jest możliwe i sensowne”⁴⁵. W nawiązaniu do tego pytania Kröner odpowiada, ukazując zarazem fundamentalne założenie swej pracy: „W niniejszej pracy zadanie to zostaje rozwiązane przez to, że podejmuje się udowodnienia, że pojęcie absolutnego systemu nie ma sensu”⁴⁶.

Niemożliwość i bezsensowność absolutnego systemu nie może być powodem rezygnacji z systemu, co ujawnia analiza Stephana Nachtsheima, który w odniesieniu do systemu stworzonego przez Emila Laska skłania do refleksji, że problem systemu nie polega na odpowiedzi na pytanie o „że” systemu, tylko o jego „jak”. Podkreśla to Franz Kröner, który ostatnią część swej rozprawy poświęca kwestii „złagodzenia problemu anarchii systemów”⁴⁷ i odwołuje się do trzech myślicieli, którymi są Wilhelm Dilthey, Georg Simmel (1858–1918) oraz Erich Rothacker (1888–1965). Kröner podkreśla konieczność systemu i jego ścisły związek z filozofią. Pisze: „Każdy system filozoficzny zachowuje w pewnym sensie nieuniknioną faktyczność”⁴⁸, a w przypisie dodaje: „Filozof musi być odpowiedzialny za wszystkie możliwe do uniknięcia wady tworzenia systemu; także za to, że system został w ogóle stworzony. Jednakże nie z powodu jego ograniczeń, które mogą być systematologicznie uzasadnione. Bez ustalenia określonego stanowiska, które przecina węzeł gordyjski, nie można ustanowić systemu; z drugiej strony, filozofia, o ile zdaje sprawę ze swych ustaleń, musi być systematyczna”⁴⁹. Kröner jest przekonany, że wymienieni filozofowie nie ustrzegają się relatywizmu, aczkolwiek podkreśla, że ich koncepcje można oceniać negatywnie i pozytywnie. Negatywnym osiągnięciem jest wykazanie niemożliwości istnienia „absolutnego, wszechobejmującego systemu”⁵⁰. Natomiast pozytywne osiągnięcie postrzega Kröner w następujący sposób: „Pozytywnym osiągnięciem poprzednich badań jest to, że rozwiązali oni pozory kompletności i zwartości

Anarchie der philosophischen Systeme und das Ideal einer wissenschaftlichen Philosophie)..., s. 18.

⁴⁵ F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme*..., s. 8.

⁴⁶ „Diese Aufgabe wird im vorliegenden Werk mitgelöst, indem es den Nachweis zu führen unternimmt, dass der Begriff eines absoluten Systems kein sinnvoller ist”. Tamże.

⁴⁷ F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme*..., s. 303.

⁴⁸ Tamże, s. 305.

⁴⁹ „Der Philosophierende muß für alle vermeidbaren Mängel einer Systembildung verantwortlich gemacht werden; auch dafür, daß überhaupt das System aufgestellt wurde. Nicht hingegen für dessen Beschränktheit überhaupt, die systematologisch gerechtfertigt werden kann. Ohne Festlegung auf einem bestimmten Standpunkt, durch welche der gordische Knoten durchhaut wird, kann eben ein System nicht aufgebaut werden; andererseits muß Philosophie, solange sie Rechenschaft über ihre Aufstellungen gibt, systematisch sein”. Ibidem, s. 346.

⁵⁰ Tamże, s. 317.

systemów filozoficznych, niszcząc w ten sposób ich mocną, izolowaną, samowystarczającą jedność, otwierając i rozszerzając systemy w ważnych miejscach, z których każdy jako człon i stopień prezentuje się w najbardziej różnorodnych relacjach poprzecznych i podłużnych z innymi”⁵¹.

Warto jeszcze wyjaśnić znaczenie terminów „Ektoantinomik” oraz „Endoantinomik”, które swoje znaczenie posiadają na gruncie systematologii. Kröner pisze tak: „Zjawisko ektoantinomizmu opiera się na fakcie, że, gdy konkretny system A – patrząc makroskopowo – jest analizowany przede wszystkim w świetle charakterystycznych twierdzeń, te ostatnie zaś są dość wyraźnie skonfrontowane z całkowicie jednoznacznie określonymi kontrtwierdzeniami, charakterystycznymi dla innych historycznie danych lub przynajmniej możliwych do zrealizowania systemów, z którymi system A znajduje się na tym samym poziomie w tych punktach: w taki sposób, że teza i antyteza przedstawiają odpowiednie względem siebie ekstremalne twory, które wprawdzie nie dadzą się pogodzić, ale mimo to jednoznacznie na siebie wskazują”⁵². Jeśli natomiast idzie o endoproblematykę, to Kröner charakteryzuje rzecz w następujący sposób: „Teza, która powinna być udowodniona w tym badaniu, jest krótką tezą, że żaden system nie może rozwiązać całkowicie i definitywnie wszystkich problemów, które słusznie pojawiają się na jego stanowisku”⁵³.

Georg Jánoska pisze: „Najważniejsze wyniki systematologii dadzą się zebrać cztery tezy:

1. Wszecchobejmujący system jedności nie jest możliwy z powodu ektoantinomicznej konstytucji (*ektoantinomischen Konstitution*).

2. W każdym filozoficznym systemie pojawiają się problemy, których nie można rozwiązać środkami tego systemu. Z tego nie wynika, że byłyby dane z a s a d n i c z o nierozwiązywalne problemy filozoficzne, ponieważ do rozwią-

⁵¹ „Die positive Leistung der vorhergehenden Untersuchungen besteht darin, daß sie den Schein der gänzlichen Abgedichtetheit und Kompaktheit der philosophischen Systeme aufgelöst und so ihre harte, isolierte, selbstgenugsame Einheit zerstört, die Systeme an wichtigen Stellen geöffnet und ausgeweitet haben, sodaß sich jedes als Glied und Stufe in den mannigfachsten Quer- und Längszusammenhängen mit anderen darstellt”. Tamże, s. 319.

⁵² „Das Phänomen des Ektoantinomismus beruht darauf, daß, wenn ein bestimmtes System A auf die für es – makroskopisch gesehen – in erster Linie charakteristischen Behauptungen analysiert werden, diesen letzteren ganz eindeutig bestimmte Gegenbehauptungen gegenüber treten, die für andere historische gegebene oder wenigstens realisierbare Systeme charakteristisch sind, mit denen das System A in diesen Punkten auf gleichem Niveau steht: und zwar so, daß These und Antithese einander entsprechende Extrembildungen darstellen, die zwar unverträglich sind, aber doch aus sich selbst eindeutig aufeinander hinweisen”. F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme...*, s. 94–95.

⁵³ Tamże, s. 158.

zania otwartego problemu może zostać nakreślony nowy system, w którym oczywiście znowu pozostaną nierozwiązywalne inne pytania.

3. Każdy problem jest uwarunkowany stanowiskowo; nie istnieją problemy, które pojawiają się »z natury«, z samej rzeczy.

4. Uzasadnienie każdego systemu może zostać sproblematyzowane już przez to, że ektoantynomie (*Ektoantinomie*) konieczne dla konstytucji systemu mogą zostać przetworzone w nowym systemie w endoantynomie (*Endoantinomie*)⁵⁴.

Rozważania ukazują problem systemu jako jeden z najbardziej złożonych problemów filozoficznych, co wynika z jego natury. W pierwszych zdaniach swych rozważań na ten temat podkreśla to Angelica Nuzzo, kiedy stwierdza: „Pytanie o system jest pytaniem o wewnętrzną konstytucję, o strukturę i zadanie jak też o określenie i samookreślenie filozofii. Pojęcie systemu zawiera konstelację problemów, które bezpośrednio dotyczą istoty filozoficznego myślenia i filozoficznego dyskursu w jego formalnej i treściowej artykulacji”⁵⁵. Zatem historię systemu filozoficznego można w zasadzie rozpocząć od zarania dziejów filozofii, skoro problem jest złożony wielopiętrowo i nie można go w żaden sposób uprościć. Niekoniecznie można też z tej perspektywy postrzegać głoszonej przez Nicolai Hartmanna ponadstanowiskowości, gdyż Kröner stwierdza: „Może być całkiem dobrze, że N. Hartmann w określony sposób »przewycięzył« przeciwieństwo idealizmu i realizmu. Jednakże nie powiedziano przez to, że teraz system »w ogóle« jest ponadstanowiskowy”⁵⁶. Tym samym akcentuje Kröner w jeszcze większym stopniu złożoność problemu.

Bibliografia

- Dilthey W., *Das geschichtliche Bewusstsein und die Weltanschauungen*. In: Idem: *Gesammelte Schriften*. Bd. 8: *Weltanschauungslehre. Abhandlungen zur Philosophie der Philosophie*. Hrsg. von B. Groethuysen. Leipzig–Berlin 1931, s. 1–71.
- Dilthey W., *Der entwicklungsgeschichtliche Pantheismus nach seinem geschichtlichen Zusammenhang mit den älteren pantheistischen Systemen*. „Archiv für Geschichte der Philosophie” 1900, Bd. 13, s. 307–360 oraz 445–482. Przedrukowane w: Idem, *Gesammelte Schriften*. Bd. 2: *Weltan-*

⁵⁴ G. Jánoska: *Über die Systematologie...*, s. 372.

⁵⁵ A. Nuzzo: *System...*, s. 6.

⁵⁶ F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme...*, s. 164.

- schauung und Analyse des Menschen seit Renaissance und Reformation. Abhandlungen zur Geschichte der Philosophie und Religion*. 2. Aufl. Leipzig–Berlin 1921, s. 312–390.
- Dilthey W., *Gesammelte Schriften*. Bd. 5: *Die geistige Welt. Einführung in die Philosophie des Lebens*. Hrsg. von G. Misch. 8. Aufl. Stuttgart–Göttingen 1990.
- Dilthey W., *O istocie filozofii*. W: Tenże, *O istocie filozofii i inne pisma*. Przeł. E. Paczkowska-Łagowska. Warszawa 1987.
- Frischeisen-Köhler M., *Die historische Anarchie der philosophischen Systeme und das Problem der Philosophie als Wissenschaft*. „Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik” 1907, Bd. 131, S. 64–84 oraz 1908, Bd. 132, S. 4–27.
- Frischeisen-Köhler M., *Einleitung (Die historische Anarchie der philosophischen Systeme und das Ideal einer wissenschaftlichen Philosophie)*. In: *Moderne Philosophie. Ein Lesebuch zur Einführung in ihre Standpunkte und Probleme*. Hrsg. von M. Frischeisen-Köhler. Stuttgart 1907, s. 3–48.
- Groos K., *Der Aufbau der Systeme. Eine formale Einführung in die Philosophie*. Leipzig 1924.
- Hartmann N., *Die Philosophie des deutschen Idealismus*. 3. Aufl. Berlin–New York 1974.
- Hegel G.W.F., *Fenomenologia ducha*. T. 1. Przeł. A. Landman. Warszawa 1963.
- Hegel G.W.F., *Werke in 20 Bänden*. Bd. 3: *Phänomenologie des Geistes*. Hrsg. von E. Moldenhauer, K.M. Michel. 2. Aufl. Frankfurt am Main 1989.
- Jánoska G., *Über die Systematologie*. W: F. Kröner: *Die Anarchie der philosophischen Systeme...*, s. 351–377.
- Jaspers K., *Einführung in die Philosophie. Zwölf Radiovorträge*. 28. Aufl. München–Zürich 1989.
- Jaspers K., *Wprowadzenie do filozofii. Dwanaście odczytów radiowych*. Przeł. A. Wolkowicz. Wrocław 1995.
- Kant I., *Gesammelte Schriften*. Bd. 3: *Kritik der reinen Vernunft. Zweite Auflage 1787*. Berlin 1911.
- Kant I., *Krytyka czystego rozumu*. T. 1-2. Przeł. R. Ingarden. Warszawa 1957.
- Kröner F., *Die Anarchie der philosophischen Systeme*. Leipzig 1929. Nachdruck – Graz 1970.
- Nachtsheim S., *Emil Lask's Grundlehre*. Tübingen 1992.
- Noras A.J., *Kant i Hegel w sporach filozoficznych osiemnastego i dziewiętnastego wieku*. Katowice 2007.
- Noras A.J., *Niedocenieni myśliciele – zapomniane historie filozofii*. Katowice 2019 (w druku).
- Noras A.J., *Rozumienie systemu w filozofii pokantowskiej*. Katowice 2016.
- Nuzzo A., *System*. Bielefeld 2003.
- Rescher N., *The Strife of Systems. An Essay on the Grounds and Implications of Philosophical Diversity*. Pittsburgh 1985.
- Sheldon W.H., *Strife of Systems and productive Duality. An Essay in Philosophy*. Cambridge 1918.
- Stenzel J., *Dilthey und die deutsche Philosophie der Gegenwart*. Berlin 1934.
- Sternberg K., *Einführung in die Philosophie vom Standpunkt des Kritizismus*. Leipzig 1919.

prof. dr hab. **Andrzej J. Noras** – Instytut Filozofii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach